

Reykjavík 2. september 2024.

Í samráðsgátt stjórnvalda er nú til umsagnar tillaga að breytingu á lögum um grunnskóla, nr. 91/2008 hvað varðar námsmat, mál nr. S-156/2024. Áður höfðu á sama vettvangi verið birt áform um þessa breytingu, mál nr. S-140/2024 og stefna um nýtt námsmat grunnskóla – Matsferill, mál nr. S-61/2023.

Hér í framhaldinu setjum við sem sérfræðingar á sviði menntavísinda fram álit okkar og ábendingar varðandi þessa tillögu að lagabreytingum og færum síðan rök fyrir álit okkar.

1. Það er fagnaðarefni að menntamálayfirvöld ætli að vinna að þróun **Matsferils** eins og honum er lýst í fyrirbyggjandi skjölum. Matsferill getur, ef vel tekst til, orðið mjög gagnlegur fyrir menntun íslenskra barna og unglinga með því að hjálpa kennurum að greina stöðu hvers nemanda varðandi ákveðin viðfangsefni og veita nemandanum í framhaldinu viðeigandi kennslu og námstækifæri.
2. Það er jafnframt fengur að þeim breytingartillögum sem fela í sér auknar heimildir menntayfirvalda til að **safna upplýsingum og hafa eftirlit með árangri** skólastarfs.
3. Það er mjög mikilvægt að til viðbótar við ákvæði um matsferil verði kveðið sérstaklega á um það í lögum að halda skuli **skyldubundin yfirgripsmikil samræmd könnunarpróf** fyrir nemendur í 4., 6. og 9. bekk í **íslensku, stærðfræði, náttúruvísindum og ensku**. Slík próf ættu að vera á forræði ráðuneytis menntamála. Það er ekki skynsamlegt að blanda þessum prófum saman við Matsferillinn sem er annars eðlis og ekki heppilegt að nota óljóst orðalag á borð við „skyldubundið samræmt námsmat“ eða „matstæki“. Slík könnunarpróf mætti eftir atvikum halda í prófagluggum í stað ákveðinna prófdaga og einnig hugsanlega fyrir úrtak nemenda valið af menntayfirvöldum en slíkt fyrirkomulag er við lýði meðal ýmissa annarra þjóða.¹ Þessum könnunarprófum væri ætlað að afla upplýsinga um stöðu einstakra skóla, sveitarfélaga og skólakerfisins í heild þannig að skólastjórnendur og menntayfirvöld geti fylgst með og greint afrakstur skólastarfs. Matsferill eins og honum er lýst í fyrirbyggjandi skjölum nýtist **ekki** í þessu hlutverki.
4. Ef ætlunin er að bæta íslenska grunnskólakerfið þannig að það efli hæfni íslenskra ungmenna á sviðum á borð við stærðfræði og náttúruvísindi þá ætti einnig að bjóða nemendum upp á að preyta **samræmd lokapróf** við lok grunnskóla í 10. bekk í stærðfræði og náttúruvísindum. Einnig væri væntanlega skynsamlegt að bjóða upp á slík próf í íslensku og ensku og hugsanlega fleiri greinum. Bæði gæfu slík próf nemendum tækifæri til að sýna hæfni sína í þessum greinum og jafnframt myndu þau ásamt samræmdum könnunarprófum gefa skólastjórnendum og kennurum skýra mynd af mikilvægum áhersluatriðum í menntun barna og unglinga í þessum greinum og greinasviðum. Það er sjálfsögð jafnræðiskrafa að vandað, miðlægt, samræmt lokamat (samræmd lokapróf) í kjarnanámsgreinum eins og náttúruvísindum, stærðfræði og íslensku sé alltaf í boði í okkar skólakerfi þegar kemur að lokum skyldunáms. Víðtækt, gilt og heiðarlegt mat á stöðu hvers nemanda við lok skyldunáms án aðkomu heimaskóla hans og kennara skiptir sköpum í skólakerfi sem býður upp á margbreytilegar námsleiðir öllum til hæfis, þ.e. iðnnám, starfsnám, listnám, tækninám og bóknám auk sérstaks undirbúningsnáms handa þeim sem á því þurfa að halda.

Í sambandi við lagasetningu um samræmt námsmat er mikilvægt fyrir löggjafann að hafa í huga þá reynslu að óljós ákvæði og áform varðandi námsmat hafa lítið að segja og reynslan sýnir að einungis það samræmda námsmat sem skýrt er kveðið á um í lögum hefur orðið að veruleika. Þannig komust aldrei til framkvæmdar ýmis áform og loforð um samræmt námsmat í lögum um grunnskóla nr. 66 frá 1995 og samsvarandi í lögum um grunnskóla nr. 91 frá 2008.

Rökstuðningur

Í nýrri rannsókn² var rætt við sex mjög reynda náttúruvísindakennara á unglingastigi grunnskóla um reynslu þeirra af afnámi samræmdra lokaprófa í náttúruvísindum. Fimm þessara kennara töldu ákvörðunina hafa haft neikvæð áhrif á náttúruvísindanám grunnskólanemenda. Sem dæmi um upplifanir þeirra af afnámi samræmda lokaprófsins eru eftirfarandi ummæli tveggja kennaranna:

„Ég er búin að kenna það lengi að ég man þegar við vorum með samræmt próf þá var náttúrufræðin svona alvöru fag. Það var þannig. Þannig ég sakna samræmdu prófanna. Vegna þess að þetta er svona aukafag núna sem má sleppa, þarf ekkert að gera, þarf ekkert að kenna bara vera svona til hliðar.“

„Mín upplifun er sú að eftir að við Íslendingar hættum með samræmd próf, þá hafi bæði metnaður nemenda og foreldra farið niður.“

Upplifanir þessara reyndu náttúruvísindakennara á unglingastigi grunnskóla endurspeglast í því að árangri íslenskra nemenda í náttúruvísindum hefur hrakað mjög verulega síðan samræmdu lokaprófin voru afnumin árið 2008.³ Það rímar einnig við niðurstöður alþjóðlegra rannsókna sem benda til þess að samræmt námsmat leiði til betri námsárangurs. Í skýrslu Evrópuráðsins frá 2022 *Increasing achievement and motivation in mathematics and science learning in schools* kemur fram að meðal þjóða þar sem haldin eru samræmd próf í stærðfræði þá nær hærra hlutfall nemenda lágmarksfærni í greininni. Hér á Íslandi má sjá að lakari árangur á PISA hefur fylgt í kjölfar afnáms samræmdra prófa. Hér er ekki verið að halda fram að afnám slíkra prófa sé eina ástæða lakari árangurs.

Til viðbótar þá eru sterkar vísbendingar um að samræming og stöðlun í menntakerfinu leiði til aukins jöfnuðar og réttlætis og að afnám samræmdra lokaprófa grunnskóla árið 2008 hafi leitt til aukins óréttlætis í aðgangi að menntun. Enda leiðir skortur á stöðlun í menntakerfinu til þeirrar hættu að nemendur og nemendahópar geti farið á mis við mikilvæga þætti í menntun sinni. Samræming í menntakerfinu er líkleg til að leiða af sér aukið jafnrétti til menntunar. Eins og fram kom í erindi Helga Eiríks Eyjólfssonar *Ójöfnuður í námsárangri: Þælt í PISA - Menntakerfið og ójöfnuður* (4. apríl 2024)⁴ þá bendir viðamikil samanburðarrannsókn Van De Werfhorst og Mijs⁵ til þess að menntakerfi sem búa við meiri stöðlun sýni minni ójöfnuð. Hér á landi hefur Þorlákur Axel Jónsson bent á að ójöfnuður varðandi inntöku í framhaldsskóla hafi aukist við afnám samræmdra lokaprófa úr grunnskóla.

Upplýsingar um námsárangur eru ekki einungis fyrir kennara og skólastjórnendur og yfirvöld menntamála. Nemendur og foreldrar eiga ekki síður rétt á að fá áreiðanlegar og réttmætar upplýsingar um árangur náms til að geta veitt kennurum, skólastjórnendum og sveitarstjórnnum aðhald hvað varðar menntun barna og unglinga.

Staða samræmds námsmats í skólakerfinu er því gríðarlega mikilvæg og hlutverk þess fjölþætt. Eitt hlutverk þess er að afla upplýsinga um stöðu einstakra barna og gefa kennurum þar með upplýsingar sem geta nýst við ákvarðanatöku varðandi nám þeirra. Annað ólíkt hlutverk er að afla upplýsinga um stöðu skólakerfisins, einstakra sveitarfélaga eða einstakra skóla. Þriðja óopinbert hlutverk sem samræmt námsmat gegnir er að stýra skólastarfi því samræmt námsmat er mun öflugra stýritæki en t.d. aðalnámskrár sem á þó að hafa þetta hlutverk. Oft hefur samræmt námsmat verið gagnrýnt fyrir að vera stýrandi en sú stýring getur haft jákvæð áhrif ef vandað er til framkvæmdar samræmds námsmats. Það er mikilvægt að hafa í huga þessi ólíkt hlutverk samræmds námsmats því ólíkt fyrirkomulag hentar mismunandi hlutverkum.

Þrenns konar mismunandi fyrirkomulag samræmds námsmats hefur verið í umræðu hér á landi en þetta eru samræmd lokapróf, samræmd könnunarpróf og síðan fyrirhugaður Matsferill. Samræmd könnunarpróf og samræmd lokapróf eru vel þekkt í íslensku skólastarfi og hafa verið við lýði með einum eða öðrum hætti í um hálfa öld og eiga sér forvera sem teygja sig eina öld aftur í tímann. Ekki er hins vegar komin nein reynsla af Matsferli sem er lýst sem heildstæðu safni matstækja í mörgum námsgreinum. Hvert matstæki eða próf sé stutt og hnitmiðað og snúist um takmarkað viðfangsefni, að nemendur geti tekið þau oftari en einu sinni og að kennarar hafi aðgang að prófatriðunum. Matstæki af þessum toga eru mjög gagnleg í skólastarfi til að meta nám nemenda á afmörkuðum sviðum og geta nýst kennurum mjög vel sem leiðsagnarmat fyrir nemendur. Á hinn bóginn nýtast slík matstæki ekki til að gefa heildstæða samræmda mynd af færni nemenda á ákveðnum viðamiklum sviðum. Auk þess er ljóst að ef kennarar og eftir atvikum nemendur hafa nákvæmar upplýsingar um prófatriðin dregur það úr gildi þeirra sem slíks mats. Til að námsmat sé samræmt verða prófatriðin að vera samræmd og fyrirlögnin og aðstæður nemenda að vera eins. Þannig er lítið samræmi í því að sumir nemendur þekki prófatriðin af fyrri fyrirlögnum en aðrir ekki. Eins er ekki heppilegt að kennarar þekki prófatriðin sjálf þegar nýta á þau til að meta skóla eða sveitarfélög. Í umræðum um samræmt námsmat er mjög mikilvægt að skýr grein sé gerð fyrir því í hverju samræmingin felst. Hún tengist ekki einungis prófatriðunum sjálfum heldur einnig fyrirlögninni, yfirferð verkefnanna, hverjir taka prófin, hversu oft þeir taka prófin, hvenær prófin eru haldin, aldri próftaka o.s.frv. Það er því vafasamt að hægt sé að fullyrða að í Matsferli felist samræmt námsmat. Þó það dragi úr gildi Matsferils sem samræmds mats á árangri skólastarfs þá dregur það ekki úr gildi Matsferils sem gagnlegs tækis í skólastarfi ef hann verður þróaður með þeim hætti sem áætlað er.

Einn helsti veikileiki þeirra tillagna um breytingu á grunnskólalögum sem hér er fjallað um er það hversu óljósar þær eru. Það má skilja form og hlutverk samræmds námsmats með mjög margvíslegum hætti samkvæmt tillögunum. Það felast einnig misvísandi skilaboð í textum sem birst hafa í samráðsgátt og fylgja tillögu að breytingu á lögum um grunnskóla, nr. 91/2008 hvað varðar námsmat, mál nr. S-156/2024, áform um þessa breytingu, mál nr. S-140/2024, og stefna um nýtt námsmat grunnskóla – Matsferill, mál nr. S-61/2023. Meginástæða þess er að Matsferli er blandað saman við „skyldubundið samræmt námsmat“ og að þessu er ætlað að mæta tveimur ólíkum hlutverkum, það er að nýtast í starfi nemenda og kennara inni í skólastofum annars vegar og til að meta skólakerfið hins vegar. Það er gríðarlega mikilvægt að í lögnum séu tekin af öll tvímæli um það hver hlutur og fyrirkomulag samræmds námsmats eigi að vera í íslensku grunnskólastarfi.

Freyja Hreinsdóttir. Prófessor í stærðfræði og stærðfræðimenntun. Menntavísindasvið Háskóla Íslands.

Haukur Arason. Dósent í eðlisfræði og náttúrufræðimenntun. Menntavísindasvið Háskóla Íslands.

Helga Birgisdóttir. Lektor í íslensku. Menntavísindasvið Háskóla Íslands.

Jón Yngvi Jóhannsson. Dósent í íslensku. Menntavísindasvið Háskóla Íslands.

Meyvant Þórólfsson. Prófessor emeritus í námskrárfræði, námsmati, náms- og kennslufræði. Menntavísindasvið HÍ.

¹ Evrópuráðið (2022) *Increasing achievement and motivation in mathematics and science learning in schools*. (<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f3bd0532-0255-11ed-acce-01aa75ed71a1>)

² Róbert Pettersson (2024) *Viðhorf náttúruvísindakennara til náttúruvísindahluta Aðalnámskrár grunnskóla*. (<https://skemman.is/handle/1946/48315>)

³ PISA 2022: Helstu niðurstöður á Íslandi. (https://mms.is/sites/mms.is/files/pisa_2022_helsta_island.pdf)

⁴ Pælt í PISA - Menntakerfið og ójöfnuður. (<https://www.youtube.com/watch?v=xLSnJzQaRsw>)

⁵ Van de Werfhorst, H. G., & Mijs, J. J.B. (2010). Achievement inequality and the institutional structure of educational systems: A comparative perspective. *Annual Review of Sociology*, 36, 407–428. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102538>